

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



## دانشگاه باقر العلوم علیه السلام

دانشکده علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تبلیغ و ارتباطات فرهنگی

عنوان:

بررسی نگرش طلاب به هجرت از قم و عوامل مؤثر بر آن

استاد راهنما:

دکتر نعمت الله کرم الهی

استاد مشاور:

دکتر کریم خان محمدی

نگارش:

علی شریفی دولت آبادی

تابستان 1394

**تقدیم به:**

**شهید روحانی، عالم، مهاجر و مجاهد فی سبیل الله**

**«حجت الاسلام و المسلمین حاج سید علی اکبر ابوترابی (ره)»**

## تقدیر

حمد و سپاس، خدای مهربان را سزاست که این رساله با عنایت او و کمک اهل بیت عصمت و طهارت - علیهم السلام - به انجام رسید.

به رسم ادب و بنا به سخن گهربار رضوی که فرمود: «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعَمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ» بر خود لازم می‌دانم از تمام کسانی که برای به سامان رساندن این پایان نامه یاری‌ام کرده‌اند، به ویژه از استادان گرانقدر دکتر نعمت‌الله کرم‌اللهی که به عنوان استاد راهنما و جناب آقای حجه الاسلام و المسلمین کریم خان محمدی که به عنوان استاد مشاور از وجودشان بهره‌مند شدم، همچنین از همسر دلسوز و فداکارم که رنج‌های این کمترین را متحمل شدند، نهایت سپاس خویش را ابراز دارم و توفیق روز افزونشان را از خدای متان خواستارم.

امید این که، این ناچیز مورد رضایت خداوند متعال و توجّهات حضرت صاحب الزمان امام مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - واقع گردد و به عنوان عملی صالح در نامه اعمال مان ثبت گردد.

## چکیده

به رغم افزایش کمی طلاب حوزه‌های علمیه بعد از انقلاب اسلامی، آمارها حاکی از کمبود روحانی در بسیاری از مناطق ایران است. بسیاری از مناطق شهری و روستایی در طول سال از حضور روحانیون محروم بوده و تنها در برخی از ایام موسمی تبلیغی مانند ماه رمضان و محرم شاهد حضور روحانیون هستند. طرح‌های سازمان‌های متولی امر تبلیغ و هجرت، به رغم موفقیت نسبی در بسیاری از مناطق روستایی و شهری، هنوز از عهده رفع این کاستی برنیامده است. یقیناً بخشی از علتهای عدم اقبال طلاب نسبت به هجرت به این مناطق، ریشه در نگرش طلاب به مسأله هجرت دارد. در این پژوهش با بررسی نگرش طلاب به مسأله هجرت، عوامل مؤثر بر نگرش آنان نسبت به هجرت بررسی شده است. بدین منظور مهم‌ترین شاخص‌های تأثیرگذار در نگرش طلاب به هجرت احصاء گردیده و سپس مدلی برگرفته از نظریه نقش گافمن ترسیم گردیده است. جمعیت آماری این پژوهش، طلاب حوزه علمیه قم و حجم نمونه آماری آن، بر اساس فرمول کوکران 383 نفر از طلاب متأهل می‌باشند. با اجرای پیمایش و تکمیل پرسش‌نامه محقق ساخته، داده‌ها استخراج و طبقه‌بندی شده و پس از آن با کمک نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های آمار توصیفی و استنباطی، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد میانگین کلی نگرش طلاب نسبت به هجرت برابر با 3/55 (حداکثر نمره 5) بوده است که بیانگر نگرش مثبت طلاب به هجرت از قم است. میان دو متغیر «نگرش طلاب به هجرت از قم» و «تحصیلات کلاسیک» رابطه معنادار وجود دارد. همچنین نتایج این پژوهش گویای آن است که عواملی همچون «اشتغال طلاب در قم»، «توانایی-های تبلیغی طلاب»، «شرایط خانوادگی طلاب»، «شرایط مناطق تبلیغی» و «حمایت‌های مادی و معنوی سازمان‌ها و نهادهای متولی امر تبلیغ» در نگرش طلاب به هجرت از قم تأثیرگذار بوده است و میان عوامل مذکور و نگرش طلاب به هجرت از قم رابطه معنادار وجود دارد.

**واژگان کلیدی:** نگرش، طلاب، هجرت از قم، تبلیغ

## فهرست مطالب

### فصل اول: کلیات تحقیق

1-1- بیان مسأله.....	8
2-1- سؤالات تحقیق.....	9
3-1- اهمیت و ضرورت تحقیق.....	9
4-1- اهداف تحقیق.....	11
5-1- پیشینه تحقیق.....	12
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	درآمد
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	1. مفاهیم
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	1-1- نگرش
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	1-1-1- نگرش در لغت و اصطلاح
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	2-1-1- عناصر نگرش
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	3-1-1- انواع نگرش
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	4-1-1- ویژگیهای نگرش
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	5-1-1- سنجش نگرشها
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	2-2-1- طلاب
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	3-3-1- هجرت
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	1-3-1- هجرت در فرهنگ اسلامی
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	2-3-1- اهداف هجرت
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	3-3-1- طرح هجرت طلاب، بزرگترین گام در تبلیغ عملی
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	4-3-1- مزایا و ویژگیهای روش الگوئی در هجرت طلاب
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	5-3-1- سیاستهای موجود هجرت طلاب از قم
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	2- چارچوب نظری
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	1-2- تعریف نقش
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	1-1-2- نقشهای اجتماعی طلاب
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	2-1-2- شرایط لازم برای هجرت طلاب
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	1-2-1-2- صلاحیتهای فردی طلاب
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	1. تقوا و روح بی نیازی از دنیا
<b>Error! Bookmark not defined.</b> .....	2. تفقه در دین

3. توان تبلیغ دین.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.2.1.2\_ بسترسازی مناسب مراکز و سازمان‌های متولی تبلیغ دین برای هجرت طلاب  
**Error! Bookmark not defined.**
- 3.1.2\_ موانع هجرت طلاب.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.2.2\_ نظریه‌های مفید برای مطالعه نقش تبلیغ دین طلاب.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.2.2\_1\_ نظریه نقش، شخصیت، ساختار اجتماعی «لویین سن».....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.2.2\_3\_ اجزاء اساسی نقش زنانیه کی.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.2.2\_3\_ نظریه فاصله نقش گافمن.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.2.2\_3\_ مدل نظری تحلیل.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.2.2\_4\_ الگوی پژوهش.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.1\_ نوع روش.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.2\_ جمعیت آماری.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.3\_ حجم نمونه آماری و روش نمونه‌گیری.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.4\_ سنجش متغیرها.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.4.1\_ متغیر وابسته: نگرش طلاب به هجرت از قم.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.4.1.1\_ ابعاد نگرش طلاب نسبت به هجرت.....**Error! Bookmark not defined.**
1. احساسات.....**Error! Bookmark not defined.**
2. شناخت.....**Error! Bookmark not defined.**
3. رفتار.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.4.2\_ متغیر مستقل: عوامل مؤثر بر هجرت طلاب.....**Error! Bookmark not defined.**
1. صلاحیت‌های فردی طلاب.....**Error! Bookmark not defined.**
2. شرایط خانوادگی طلاب.....**Error! Bookmark not defined.**
3. وضعیت اشتغال طلاب.....**Error! Bookmark not defined.**
4. وضعیت مکان‌های تبلیغی.....**Error! Bookmark not defined.**
5. حمایت‌های مادی و معنوی سازمان‌ها و ارگان‌های متولی تبلیغ دین.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.4.3\_ متغیرهای زمینه‌ای.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.5\_ ابزار گردآوری اطلاعات.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.6\_ اعتبار و پایایی مقیاس‌ها.....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.7\_ روش و چگونگی اجرای پژوهش (نحوه جمع‌آوری اطلاعات).....**Error! Bookmark not defined.**
- 3.8\_ روش‌ها و تکنیک‌های تحلیل اطلاعات.....**Error! Bookmark not defined.**
- 4.1\_ ویژگی‌های زمینه‌ای.....**Error! Bookmark not defined.**

- 4-2\_ وضعیّت متغیرهای مستقل ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-2\_1\_ توان تبلیغی ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-2\_2\_ شرایط خانوادگی ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-2\_3\_ شرایط مکان تبلیغی ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-2\_4\_ حمایت نهادها و سازمان‌های متولی تبلیغ ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-3\_ وضعیّت متغیر وابسته ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-3\_1\_ بعد احساسی نگرش ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-3\_2\_ بعد شناختی نگرش ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-3\_3\_ بعد رفتاری نگرش ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-3\_4\_ ارتباط بین سطوح مختلف نگرش و برخی ویژگی‌های جمعیت شناختی .. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-3\_1\_ ارتباط بین نوع اشتغال طلاب و سطوح نگرش آنان نسبت به هجرت. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-3\_2\_ ارتباط بین رده‌های سنی طلاب و سطوح نگرش آنان نسبت به هجرت. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-3\_3\_ ارتباط بین تحصیلات حوزوی طلب و سطوح نگرش آنان نسبت به هجرت ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-3\_5\_ ارتباط بین هزینه تقریبی ماهیانه زندگی طلاب و سطوح نگرش آنان نسبت به هجرت . **Error! Bookmark not defined.**
- 4-4\_ آزمون فرضیات ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-4\_1\_ آزمون فرضیه اوّل ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-4\_2\_ آزمون فرضیه دوم ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-4\_3\_ آزمون فرضیه سوم ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-4\_4\_ آزمون فرضیه چهارم ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-4\_5\_ آزمون فرضیه پنجم ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4-5\_ ارزیابی بخش ساختاری مدل ..... **Error! Bookmark not defined.**
- نتایج تحلیل مسیر ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 5-1\_ یافته‌های توصیفی ..... **Error! Bookmark not defined.**
- الف) ویژگی‌های زمینه‌ای ..... **Error! Bookmark not defined.**
- ب) متغیر مستقل ..... **Error! Bookmark not defined.**
- ج) متغیر وابسته: نگرش طلاب به هجرت از قم ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 5-2\_ یافته‌های تحلیلی تطبیقی میانگین متغیرهای تحقیق ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 5-3\_ یافته‌های تبیینی (آزمون فرضیات) ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 5-4\_ جمع‌بندی نتایج تحقیق ..... **Error! Bookmark not defined.**



منابع..... **Error! Bookmark not defined.**

پیوست..... **Error! Bookmark not defined.**

### فهرست شکل‌ها

- شکل 1-2\_ عناصر نگرش..... 19
- شکل 2-2\_ سیاست‌های هجرت طلاب..... 26
- شکل 3-2\_ مدل تحلیل نقش تبلیغ دین طلاب..... 42
- شکل 4-2\_ الگوی پژوهش..... 43

### فهرست جداول

- جدول 3-1- ساختار پرسش‌نامه..... 51
- جدول شماره 3-2: نتایج آزمون پایایی مقیاس‌های تحقیق..... 58
- جدول شماره 3-3\_ آزمون‌های آماری مورد استفاده در پژوهش..... 59
- جدول شماره 4-1: توزیع سن پاسخ‌گویان ..... 62
- جدول شماره 4-2: توزیع وضعیت تلبس پاسخ‌گویان..... 62
- جدول شماره 4-3: توزیع وضعیت مسکن پاسخ‌گویان ..... 63
- جدول شماره 4-4: توزیع میزان تحصیلات حوزوی پاسخ‌گویان..... 63
- جدول شماره 4-5: توزیع میزان تحصیلات کلاسیک پاسخ‌گویان ..... 64
- جدول 4-6: توزیع وضعیت شهریه پاسخ‌گویان..... 65
- جدول شماره 4-7: توزیع هزینه تقریبی ماهیانه زندگی پاسخ‌گویان..... 65
- جدول شماره 4-8: توزیع وضعیت اشتغال پاسخ‌گویان..... 66
- جدول شماره 4-9: وضعیت کلی آماره‌های متغیرهای مستقل..... 67
- جدول شماره 4-10: ارزیابی پاسخ‌گویان از توان تبلیغی خود..... 68
- جدول 4-11: ارزیابی پاسخ‌گویان از شرایط خانوادگی خود..... 69
- جدول شماره 4-12: ارزیابی پاسخ‌گویان از شرایط مکان‌های تبلیغی..... 70
- جدول شماره 4-13: ارزیابی پاسخ‌گویان از نهادها و سازمان‌های متولی تبلیغ..... 71
- جدول شماره 4-14: وضعیت نگرش طلاب به هجرت از قم..... 71
- جدول شماره 4-15: پراکندگی سطح نگرش طلاب به هجرت از قم..... 72
- جدول شماره 4-16: ارزیابی پاسخ‌گویان از بُعد احساسی نگرش به هجرت از قم..... 73

- جدول شماره 4- 17: ارزیابی پاسخ‌گویان از بُعد شناختی نگرش به هجرت از قم.....74
- جدول شماره 4- 18: ارزیابی پاسخ‌گویان از بُعد رفتاری نگرش به هجرت از قم.....76
- جدول 4- 19: جدول توافقی دو متغیر «نگرش طلاب نسبت به هجرت» و «اشتغال».....76
- جدول 4- 20: نتیجه آزمون استقلال برای متغیر اشتغال و هجرت طلاب از قم.....77
- جدول 4- 21: جدول توافقی دو متغیر «نگرش طلاب نسبت به هجرت» و «سن».....77
- جدول 4- 22: نتیجه آزمون برای متغیر سن و هجرت طلاب از قم.....78
- جدول 4- 23: جدول توافقی دو متغیر «نگرش طلاب نسبت به هجرت» و «تحصیلات حوزوی».....78
- جدول 4- 24: نتیجه آزمون برای متغیر تحصیلات حوزوی و هجرت طلاب از قم.....79
- جدول 4- 25: جدول توافقی دو متغیر «نگرش طلاب نسبت به هجرت» و «تحصیلات کلاسیک».....79
- جدول 4- 26: نتیجه آزمون برای متغیر تحصیلات حوزوی و هجرت طلاب از قم.....80
- جدول 4- 27: جدول توافقی دو متغیر «نگرش طلاب نسبت به هجرت» و «هزینه تقریبی ماهیانه زندگی طلاب».....80
- جدول 4- 28: نتیجه آزمون برای متغیر هزینه تقریبی ماهیانه زندگی طلاب و هجرت طلاب از قم.....81
- جدول 4 - 29: نتایج آزمون فرضیه اول.....82
- جدول شماره 4 - 30: نتایج آزمون فرضیه دوم.....82
- جدول 4- 31: نتایج آزمون فرضیه سوم.....83
- جدول شماره 4 - 32: نتایج آزمون فرضیه چهارم.....83
- جدول شماره 4 - 33: نتایج آزمون فرضیه پنجم.....86
- جدول شماره 4 - 34: نتایج تحلیل مسیر بین متغیرهای مستقل و وابسته.....87

## فصل اول

### کلیات تحقیق

## 1-1- بیان مسأله

یکی از رسالت‌های اصلی علمای دین تبلیغ است. تبلیغ به معنای صحیح آن رساندن و شناساندن یک پیام (پیام دینی) به مردم و معتقد ساختن و متمایل نمودن آن‌ها به آن است. تبلیغ دینی نوعی از ارتباطات است که از طریق رساندن پیام اسلام به وسیله روش‌ها و ابزارهای مناسب و مشروع، درصدد جذب و تثبیت مردم نسبت به اسلام است.

هدف تبلیغ دینی تنها آموزش نیست، بلکه پرورش فکر و روح انسان و به عبارت دیگر افزایش معرفت و ایمان هدف اصلی است، لذا از همه روش‌هایی که به افزایش بصیرت دینی و ایمان و رفتارهای دینی منجر شود استفاده می‌کند.

یکی از لوازم اصلی تبلیغ دین، هجرت طلاب و علمای دین به مکان‌هایی خارج از محل تحصیل آنهاست. این هجرت در فرهنگ اسلامی یک ارزش و در برخی از مصادیق و موارد آن، یک واجب دینی است و در شرایط سخت‌تر از ارزش بیش‌تری برخوردار است، به ویژه اگر هجرت موجب تقویت اسلام شود و مایه احیای ارزش‌های اسلامی شود.

در این پژوهش منظور از هجرت، عزیمت و استقرار طلاب علوم دینی در مناطق مختلف کشور در دوره های زمانی بلند مدت با هدف تبلیغ دین است. بنابراین تبلیغ در ایام موسمی مانند ماه‌های رمضان، محرم و صفر از شمول آن خارج است.

علیرغم افزایش کمی طلاب حوزه‌های علمیه بعد از انقلاب اسلامی، آمارها حاکی از آن است که در بسیاری از مناطق ایران کمبود روحانی وجود دارد و بسیاری از مناطق شهری و روستایی در طول سال از حضور روحانیون محروم هستند و فقط در برخی از ایام موسمی تبلیغی مانند ماه رمضان و محرم به صورت موقت از حضور روحانیون بهره‌مند می‌شوند. این نیاز مبرم به حضور روحانیون در مناطق مختلف کشور، متولیان امور تبلیغی را بر آن داشته است تا با در نظر گرفتن امتیازات ویژه‌ای برای روحانیون که حاضر به هجرت هستند، تحت عناوین طرح‌های روحانیون مستقر (سازمان تبلیغات اسلامی) و طرح هجرت بلند مدت (معاونت تبلیغ حوزه) این نقیصه را برطرف نمایند. اگرچه در بسیاری از مناطق روستایی و شهری این طرح‌ها دارای موفقیت نسبی بوده است؛ اما هنوز در بسیاری از مناطق کشور این کاستی به صورت جدی وجود دارد. یقیناً بخشی از علل‌های عدم پذیرش طلاب برای هجرت به این مناطق، ریشه در نگرش طلاب به مسأله هجرت دارد؛ لذا در این رساله با بررسی نگرش طلاب

به مسأله هجرت، عواملی که باعث عدم اقبال طلاب نسبت به هجرت می شود، بررسی خواهد شد و قطعاً نتایج آن در برنامه‌ریزی صحیح متولیان امور تبلیغی برای رفع نقیصه‌های هجرت کمک شایانی خواهد کرد.

## 1-2- سوالات تحقیق

سؤال اصلی: نگرش طلاب علوم دینی به مسأله هجرت از قم برای تبلیغ دین چیست؟

سوالات فرعی:

1. طلاب علوم دینی چه عقیده و اندیشه‌ای نسبت به هجرت برای تبلیغ دین دارند؟

2. طلاب علوم دینی چه احساسات و عواطفی نسبت به هجرت برای تبلیغ دین دارند؟

3. طلاب علوم دینی چه تمایلات رفتاری نسبت به هجرت برای تبلیغ دین دارند؟

4. عوامل مؤثر بر نگرش طلاب نسبت به هجرت از قم چیست؟

5. مشکلات هجرت طلاب از قم برای تبلیغ دین چیست؟

6. راه‌کارهای تشویق و ترغیب طلاب به هجرت از قم چیست؟

## 1-3- اهمیت و ضرورت تحقیق

با توجه به جایگاه رفیع و مهم سازمان روحانیت شیعه در حیات اجتماعی شیعیان و اهمیت فزاینده آن پس از انقلاب اسلامی ایران، پژوهش در زمینه کارکرد اجتماعی آن ضرورت دارد. یکی از ابعاد و عناصر کارکرد اجتماعی روحانیت شیعه، حضور روحانیون در مناطق مختلف کشور به منظور تبلیغ دین است. لذا از وظایف اصلی طلاب پس از فراگیری علوم دینی، ترویج و انتقال این علوم به دیگران است. با توجه به نیازهای دینی مردم به حضور مبلغان و از طرف دیگر تلاش دشمنان برای تضعیف عقاید و باورهای دینی مردم، هجرت طلاب علوم دینی از اهمیت بیشتری برخوردار است. لذا بررسی نگرش طلاب علوم دینی نسبت به هجرت از ضروری‌ترین مسائل برای متولیان امر تبلیغ دین به منظور سامان‌دهی صحیح برنامه هجرت طلاب می‌باشد.

ضرورت امر هجرت طلاب را می‌توان در موارد زیر بیان نمود:

1. کمبود روحانی در بسیاری از مناطق مختلف کشور برای تبلیغ دین؛

آیت‌الله خامنه‌ای در جمع مسؤولان سازمان تبلیغات اسلامی می‌فرماید:

«نیازهای تبلیغی، رو به تزایدند. در داخل کشور، اعلام نیاز صورت می‌گیرد. مجامع مشتاق سخن دین، به حوزه رو می‌آورند و از این مرکز دینی مبلغ دین درخواست می‌کنند. متأسفانه غالب این درخواست‌ها، بی پاسخ می‌ماند و مسند تبلیغ دیانت در مراکز و مجامع مختلف کشور، بی‌تکفل رها می‌گردد و در این خلأ، آفات بسیار رخ

می‌دهد. از ساده‌ترین احکام دینی، تا پرسش‌های پیچیده و معضلات عمیق فکری، پاسخگو نمی‌یابند و در نتیجه، جامعه دینی داخل و خارج کشور، در سردرگمی، حیرت و بی‌سامانی تبلیغی بسر می‌برد.<sup>۱</sup>

## 2. نیاز کشورهای مختلف جهان به مبلغین دارای تخصص‌های لازم؛

مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید:

«از کشورهای مختلف می‌آیند، از ما مبلغ می‌خواهند؛ ولی نداریم. از داخل شهرهای ایران می‌آیند، مبلغ می‌خواهند؛ ولی نداریم. امام جمعه می‌خواهند؛ نداریم... با وجود حوزه‌یی به این عظمت، جاهایی هست که گاهی شش ماه یا یک سال، بدون امام جمعه می‌ماند! مگر ما گفتیم که به جنگل‌های آمازون بروید و تبلیغ کنید؟! آقایان نمی‌روند. وقتی می‌گوییم چرا نمی‌روید، می‌گویند می‌خواهیم درس بخوانیم! برادران! من این روش را قبول ندارم. حالا شما هر چه می‌خواهید بگویید، بگویید. و الله، من این روش را الهی نمی‌دانم.»<sup>۲</sup>

## 3. تأثیرگذاری روحانیون در مناطق تبلیغی و منشأ تحول عظیم در جهان؛

سابقه تاریخی حوزه‌ها نیز نشان می‌دهد که هجرت درسی و تبلیغی بسیاری از بزرگان پیشین حوزه، منشأ تحولات عظیم و گسترده اجتماعی شده است. در پرتو مهاجرت ایشان، پایگاه‌های جدی برای اندیشه و تفکر شیعی پدید آمده و یا جوامع موجود شیعی، رونقی غیر منتظره یافته است. شاید بتوان این ادعا را داشت که اصولاً شکل‌گیری و رونق مجتمعات شیعی در ایران، عراق، لبنان و دیگر مناطق، دستاورد مهاجرت پرشکوه عالمان دین به این مناطق بود.

## 4. نشاط معنوی و احساس مفید بودن در جامعه با هجرت از قم؛

آیت الله خامنه‌ای می‌فرماید:

«مدیریت حوزه علمیه و اکابر و اعیان و متشخصان حوزه، این کار را راه بیندازند؛ اول هم از خودشان شروع کنند. بعضی از بزرگان هم هستند که اگر به شهرهای دیگر بروند، وجودشان خیلی انفع خواهد بود، تا قم. حتی در بزرگان هم، چنین چیزی وجود دارد. یک نفر مثل مرحوم آیه الله میلانی - رضوان الله تعالی علیه - از کربلا که نزدیک نجف بود و مثل ایشان، در نجف و کربلا بودند بلند شد و به مشهد آمد و حوزه علمیه بزرگی را به وجود آورد... حقیقتاً از برکات الهی برای حوزه مشهد، وجود مرحوم آیه الله میلانی بود. ایشان می‌توانست تا آخر عمرش در کربلا بماند؛ ... لیکن به مشهد آمد و مایه برکت شد.»<sup>۳</sup>

<sup>1</sup> سید علی خامنه‌ای، سخنرانی در دیدار با مسئولان سازمان تبلیغات اسلامی، مورخه: 1372/2/6

<sup>2</sup> همان، سخنرانی در آغاز درس خارج فقه، مورخه 1373 /6/21

<sup>3</sup> همان، سخنرانی در دیدار با علما و روحانیون استان چهارمحال و بختیاری، مورخه 1371 /7/15

#### 5. تربیت اخلاقی روحانیون به واسطه هجرت و تحمل سختی‌ها؛

هجرت تبلیغی، گونه‌ی جهاد است. از این رو، تحمل مشقات را می‌طلبید؛ دل‌کندن از خانمان را برمی‌تابد؛ حل‌دها مشکل خانوادگی و غیره را طلب می‌کند؛ پذیرش دشواری‌های غربت را می‌جوید و در یک کلام، به آب و آتش زدن را از مبلغ تمنا می‌دارد.

#### 6. تحصیل به منظور ابلاغ پیام و رسالت الهی است و صرفاً هدف نهایی نیست.

آیت الله خامنه‌ای می‌فرماید:

«نباید هم بگوییم که فلان کس رفته درس خوانده، مکاسب و کفایه خوانده، فاضل شده و حالا مثلاً میان عشایر کوچرو برود. پس، این همه زحمتی که کشیده و این کفایه و مکاسبی که خوانده، به چه درد می‌خورد؟ نه، همه آن‌ها مقدمه مسلمان کردن و متدین کردن یک انسان است. «لأن یهدی الله بک رجلاً خیر مما طلعت علیه الشمس»<sup>1</sup>

### 4-1- اهداف تحقیق

هدف اصلی :

بررسی نگرش طلاب علوم دینی به مسأله هجرت به منظور تبلیغ دین و عوامل مؤثر بر آن

اهداف جزئی:

1. شناخت عوامل مؤثر بر هجرت طلاب علوم دینی برای تبلیغ دین؛
2. بررسی مشکلات هجرت طلاب علوم دینی برای تبلیغ دین؛
3. بررسی راه‌کارهای تشویق بیشتر طلاب به هجرت برای تبلیغ دین.

<sup>1</sup> همان، سخنرانی در دیدار با روحانیون، در آستانه ماه مبارک رمضان، مورخه 1373 / 11/5

## 1-5- پیشینه تحقیق

به رغم اهمیت فزاینده روحانیت شیعه پس از انقلاب اسلامی، هنوز تعداد انگشت شماری پژوهش علمی و روشمند، در داخل کشور در زمینه حیات سازمانی و نقش و کارکرد اجتماعی آن صورت گرفته است. با توجه به مطالعات اکتشافی اولیه، کتاب‌ها و پژوهش‌ها در دو بخش محتوایی و روشی که قابل استفاده و الگوگیری در این پایان نامه هستند بیان می‌گردد.

### الف) محتوایی

#### 1. روحانیت و حوزه‌های علمیه از دیدگاه امام خمینی (ره)

این کتاب مجموعه سخنرانی‌های امام خمینی (ره) است که به مناسبت‌های مختلف ایراد گردیده است و توسط مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) استخراج و تنظیم شده و توسط مؤسسه چاپ و نشر عروج به چاپ رسیده است. از آنجا که حوزه‌های علمیه و علمای متعهد در طول تاریخ اسلام و تشیع، مهم‌ترین پایگاه محکم اسلام در برابر حملات و انحرافات و کجروی‌ها بوده‌اند، امام راحل نیز در عالی‌ترین جایگاه این نهاد یعنی «مرجعیت»، از نقش خطیر و والای این قشر غافل نبوده و دارای دیدگاه‌های ژرف و منحصر به فرد در این زمینه می‌باشد. فصل‌های این کتاب عبارتند از: هویت روحانیت؛ وظایف و مسئولیت‌های روحانیت؛ آفت‌های فردی و اجتماعی روحانیت؛ هشدارها و توصیه‌ها.

#### 2. حوزه و روحانیت در آینه رهنمودهای مقام معظم رهبری

این کتاب مجموعه سخنرانی‌ها و رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با طلاب و روحانیون، مدیران و مسئولین حوزه علمیه در مورد نقش و جایگاه روحانیون، وظایف روحانیون و ویژگی‌های نظام حوزه علمیه است که توسط انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی قم جمع‌آوری و به چاپ رسیده است.

#### 3. سخنرانی‌ها و رهنمودهای آیت‌الله مصباح یزدی در مورد روحانیت و حوزه

این کتاب مجموعه سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های آیت‌الله مصباح یزدی است که در هفت فصل در مؤسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی (ره) به چاپ رسیده است. فصل‌های این کتاب عبارتند از: اسلام و روحانیت؛ فلسفه وجودی و جایگاه روحانیت؛ وظایف روحانیت؛ پیشنهاداتی درباره حوزه؛ حوزه و فرهنگ؛ حوزه و دانشگاه؛ توصیه‌های اخلاقی استاد

#### 4. شکل‌گیری سازمان روحانیت شیعه

این پژوهش که رساله کارشناسی ارشد محمدعلی اخلاقی است که به بررسی روند شکل‌گیری سازمان روحانیت شیعه می‌پردازد و با توجه به عوامل شکل‌گیری آن به بررسی ساختار درونی و نقش‌های تاریخی و کارکردهای آن می‌پردازد. این رساله توسط مؤسسه شیعه‌شناسی در 240 صفحه در سال 1384 در پنج بخش به چاپ رسیده است.



5. سازمان آموزش دینی شیعه؛ پژوهشی پیمایشی درباره وضعیت حوزه‌های علمیه ایران

این پژوهش ثمره کار عملی علی ربانی خوارسگانی است که گزارش آن در شماره 5 مجله شیعه‌شناسی چاپ شده است. محقق با استفاده از نظریه‌های سازمان، به مطالعه سازمان اجتماعی حوزه علمیه پرداخته است. از مهم‌ترین عناصر مؤثر در وضعیت حوزه‌های علمیه را وضعیت مالی، فرهنگی و آموزشی می‌داند و در یک مطالعه میدانی (پیمایشی) با استفاده از روش «کنش عملی - مشارکتی» نظر روحانیون را در مورد وضعیت حوزه‌های علمیه خواستار شده است و در پایان با استفاده از نظرات علما و فضلالی حوزوی، راه کارهای اصلاحی را در موارد مزبور ارائه کرده است.

6. روش‌های مطلوب دعوت به دین از دیدگاه قرآن

این تحقیق مربوط به رساله کارشناسی ارشد احمد اسماعیلی ظاهری رشته الهیات و معارف اسلامی است که در مؤسسه امام خمینی (ره) در سال 1380 به چاپ رسیده است. محقق تلاش نموده است در این پژوهش با استفاده از آیات قرآن، شیوه‌های مطلوب تبلیغ دین را بیان نماید.

7. تبلیغ، ابزارها و شیوه‌های آن

این پژوهش رساله سطح چهار نادعلی شیخ تبار عزیزی است که در سال 1386 در حوزه علمیه قم دفاع شده است. محقق در این رساله به کلیات تبلیغ و سیر تاریخی، خصوصیات و ویژگی‌های مبلغ، ابزار تبلیغ و شیوه‌های تبلیغ و چالش‌های موجود در شیوه‌های تبلیغی اشاره کرده است. در پژوهش حاضر از این پژوهش در تبیین مفاهیم موضوع استفاده شده است.

### ب) روشی

1. بررسی جامعه‌شناختی نگرش دانش‌آموختگان حوزوی به لباس روحانیت شیعه

این پژوهش رساله کارشناسی ارشد اصغر اسلامی تنها است که در سال 1390 در دانشگاه باقرالعلوم (ع) قم، به چاپ رسیده است و در یک مطالعه میدانی (پیمایشی) به بررسی نگرش دانش‌آموختگان حوزوی نسبت به لباس روحانیت پرداخته است و ریشه‌ها و عوامل مؤثر بر آن را بررسی کرده است.

پژوهش فوق با توجه به این که به نگرش سنجی می‌پردازد و ملاک‌ها و معیارهای سنجش نگرش را داراست از لحاظ روشی مشابهت به رساله حاضر دارد، هم‌چنین در نوع تحلیل‌ها و شیوه مقایسه بین متغیرهای وابسته و مستقل بسیار کمک می‌کند.

2. بررسی تأثیر عملکرد مبلغان روحانی مدارس بر نحوه نگرش دانش‌آموزان نسبت به روحانیت

این پژوهش رساله کارشناسی ارشد حبیب الله اسداللهی است که در سال 1392 در دانشگاه باقرالعلوم (ع) قم به چاپ رسیده است و در یک مطالعه میدانی (پیمایشی) به بررسی نگرش دانش‌آموزان نسبت به روحانیت پرداخته است و تأثیر عملکرد مبلغان روحانی مدارس را بر نحوه نگرش دانش‌آموزان بررسی نموده است.

پژوهش فوق با توجه به این که به نگرش سنجی می پردازد و ملاکها و معیارهای سنجش نگرش را داراست از لحاظ روشی مشابهت به رساله حاضر دارد، همچنین در نوع تحلیلها و شیوه مقایسه بین متغیرهای وابسته و مستقل بسیار کمک می کند.

### جمع بندی

همان گونه که در پژوهش های فوق مشاهده می شود در هیچ یک از پژوهشها، بررسی میدانی نگرش طلاب به هجرت مورد بررسی قرار نگرفته است؛ بلکه یا با مطالعه کتابخانه ای به توصیف و نقد وضعیت موجود روحانیت پرداخته و یا در بررسی های میدانی به نگرش درون سازمانی پرداخته شده است؛ لذا پژوهش حاضر با توجه به رویکرد نگرش سنجی از طلاب نسبت به هجرت از قم، دریچه ای جدید برای پژوهش در حوزه روحانیت باز خواهد کرد.